

**Orhideja
Šurbanovska¹**

Filozofski fakultet
Skoplje,
Institut za psihologiju

KORELATI SOCIJALNOG PONAŠANJA DETETA U ŠKOLSKOJ SREDINI

Prema Rohnerovom modelu porodičnih odnosa kao i prema modelu vršnjačkih odnosa Parkera i Ašera, detetovo ponašanje je u velikoj meri refleksija upravo ovih tipova socijalnih odnosa. Cilj ovog rada je da se ispita kakva je povezanost kvaliteta porodičnih i vršnjačkih odnosa sa specifičnim formama socijalnog ponašanja deteta u školskoj sredini.

Ispitivane su sledeće forme socijalnog ponašanja deteta u školskoj sredini: agresivno, prosocijalno, usamljeno, stidljivo, percepcija socijalne podrške i zadovoljstvo deteta školom. Uzorak je sačinjen od 109 učenika 7. razreda osnovne škole. Za obradu podataka upotrebljen je statistički postupak-linearna regresiona analiza. Rezultati pokazuju da se usamljenost predviđa sledećim varijablama: neemocionalnosti majke, kontrole od strane majke i neprihvatanja od strane oca. Iz dimenzije vršnjačkih odnosa izdvojila se samo jedna varijabla kao prediktor usmjerenosti: nezadovoljstvo prijateljstvom sa najboljim prijateljem. Porodična interakcija u obliku uzajamnog razumevanja i podrške, kao i kvalitetan odnos sa drugovima predviđa niži nivo agresivnog ponašanja deteta. Varijable koje predviđaju prosocijalno ponašanje su: prihvatanje od strane oca i od majke kao i zadovoljavajući odnos s najboljim drugom. Interesantan podatak je to što se zadovoljstvo školom predviđa više s aspekta porodičnih varijabli, nego s vršnjačkim (multipla korelacija porodičnih varijabli je značajna, dok nije značajna vršnjačka), a reč je o: kvalitetu porodične interakcije, prihvatanje od strane majke i emocionalnosti oca. Vršnjačka varijabla koja u najvećem stepenu predviđa zadovoljstvo deteta školom, je kvalitet prijateljstva sa najboljim drugom. Podaci iz ovog rada ukazuju na to da je porodična interakcija još uvek vrlo važna za mlade adolescente i za njihovo ponašanje u školi, ali i odnosi sa vršnjacima imaju značajan udeo u objašnjavanju ponašanja deteta u školi.

Ključne reči: porodična interakcija, vršnjački odnosi, socijalno ponašanje deteta u školi

¹ Adresa autora
surbanovska@yahoo.com

Primljeno: 07.03.2012.
Prihvaćeno za štampu:
10.05.2012.

Uvod

Roditeljski odnosi

Značajan doprinos u razumevanju dimenzije roditeljstva dala je Rohnerova teorija roditeljskog prihvatanja i odbacivanja. Ova teorija objašnjava uticaji roditeljske interakcije u obliku prihvatanja ili odbacivanja deteta na ponašanje deteta. U našem istraživanju usmerili smo se na ispitivanje kvaliteta roditeljske interakcije kao faktor specifične forme ponašanja deteta u školskoj sredini.

Prema Rohneru (Rohner, 1984), koncept roditeljsko prihvatanje-odbacivanje, u suštini sačinjava dimenziju roditeljske topline. Dakle, roditeljska toplina je bipolarna dimenzija: s jedne strane, reč je o roditeljskom prihvatanju, a s druge, o roditeljskom odbacivanju (Rohner, 1984). Roditeljsko odbacivanje je određeno odsustvom topline i emocionalnosti, dok je roditeljsko prihvatanje prisustvo topline i emocionalnosti. Na osnovu toga Rohner opisuje dva tipa roditelja. Prvi tip je roditelj koji prihvata dete, pokazuje detetu fizičku i verbalnu ljubav. On/ona ga ljubi, mazi, grli, daje mu komplimente, pohvaljuje ga i nagrađuje.

Drugi tip roditelja je onaj koji odbija, pokazuje neprijateljstvo i agresiju ka detetu, ali može ga i zanemarivati ili biti ravnodušan prema njemu. Siers, Beker i Bronstein (prema Vizek-Vidović, Štetić, Rijavec i Miljković, 2003) istražujući uticaj roditeljskih postupaka na ponašanje i ličnost deteta upućuju na tri dimenzije roditeljskog ponašanja: na prihvatanje nasuprot odbacivanju, na kontrolu nasuprot autonomiji i na dosledno ponašanje nasuprot nedoslednom. O prvoj dimenziji roditeljskog prihvatanja i odbacivanja već smo govorili. Dimenzija kontrole nasuprot autonomiji odnosi se na ograničenja koja roditelji postavljaju svojoj deci u različitim situacijama (ponašanje za stolom, urednost, poslušnost, agresivno ponašanje).

Istraživanja (Deković & Jeanssens, 1992) su pokazala da ograničavajuće roditeljsko ponašanje sprečava razvoj nezavisnosti deteta, ali i da nedostatak kontrole vodi ka neželjenim posledicama: impulsivnost, nezrelost, agresivnost deteta. Uspešni disciplinski postupci jesu dosledni i jasni, drugim rečima, dete tačno treba da zna zašto je kažnjeno ili nagrađeno, a u odnosu na istovetno ponašanje deteta – roditelji bi trebalo uvek da reaguju na manje ili više istovetan način. Istraživanja pokazuju da nedosledno kažnjavanje uglavnom ne uspeva da smanji ili eliminiše ponašanje koje je kažnjeno (Vizek-Vidović i sar., 2003). Prema Fešbahu (Feshbach, 1970) najagresivnija su deca čiji roditelji ponekad dozvoljavaju, a ponekad kažnjavaju agresivno ponašanje deteta. Deković i Meus (Deković & Meeus, 1997) ističu da

je roditeljsko prihvatanje i odbacivanje povezano s problemima u ponašanju deteta, sa sticanjem slike o sebi, sa slabim dostignućima u školi, s anksioznošću i nesigurnošću. Rezultati istraživanja (Rohner, 1984) pokazali su da su forme interakcije roditelj-dete kao što su visoka očekivanja, grubost i zanemarivanje – u negativnom smeru su značajno povezane sa zadovoljstvom deteta školom.

Roditeljsko odbacivanje povezano je s agresivnim ponašanjem deteta sa vršnjacima, s neprijateljskim raspoloženjem ili zavisnošću od vršnjaka, s negativnom samoefikasnošću (Rohner, 1984). Odbačena deca su orijentisana više ka vršnjacima, više borave van kuće, za razliku od prihvaćene dece (Deković & Meeus, 1997; Rohner, 1984). Ona deca kojoj nisu zadovoljene potrebe za toplinom i pripadanjem ostaju nezadovoljena, čime se uvećavaju njihovi naponi da zadovolje potrebu za ljubavlju i pažnjom, pa tako i postaju zavisni od drugih. Generališući osećaje nezadovoljstva, neprijateljstva i nesigurnosti – deca te iste osećaje pokazuju i u drugim situacijama i okruženjima. Negativni osećaji onemogućuju detetu da formira zadovoljavajući socijalni odnos s vršnjacima. Dalje, prema teoriji prihvatanja i odbacivanja, ta deca izrastaju u nesigurna, nezadovoljna, zavisna i neprijateljski raspoložena bića u odnosu na svet oko sebe, a i sam svet doživljavaju kao neprijateljski. U vezi s osobama suprotnog pola nisu u stanju da uspostave zreo emocionalni odnos kao odrasli, a najverovatnije je da će prema sopstvenoj deci koristiti iste onakve mehanizme odbijanja kakve su dobijali od svojih roditelja.

Vršnjački odnosi

Tokom odrastanja vršnjaci zauzimaju sve značajnije mesto u životu deteta. Promene koje se dešavaju u detinjstvu i adolescenciji obeležene su značajnim uticajem vršnjaka (Berndt, 1979). O ulozi vršnjaka u procesu socijalizacije govore mnogi autori, a i naše istraživanje je u smeru ispitivanja uticaja, ne samo porodice nego i vršnjaka na ponašanje deteta, posebno na ponašanje deteta u školskoj sredini. Berndt (Berndt, 1979) ističe da interakcija s vršnjacima daje velike mogućnosti kad je u pitanju učenje i sticanje iskustava koja se ne mogu postići nijednom drugom formom interakcije. Hartap i Stevens (Hartup & Stevenas, 1997) naglašavaju da veliki broj pojedinaca gradi svoj život na osnovu okruženja svojih prijatelja, drugova i porodice. Brojna istraživanja (Berndt, 1996; Bukowski & Hoza, 1989; Parker & Asher, 1993) pokazala su da deca koja ostvaruju pozitivne odnose s vršnjacima manifestuju prosocijalne forme ponašanja i imaju pozitivan stav prema školi, te bolja školska dostignuća, a osećaj usamljenosti im je manji u odnosu na decu koja nisu uspela da ostvare pozitivan odnos s vršnjacima. Rezultati istraživanja pokazuju i to da kvalitet i uzajamnost u drugarskoj vezi pozitivno utiče na prosocijalno ponašanje deteta, zato što drugarstvo u osnovi leži na uzajamnosti, jednakosti, spodeljivanju, pomaganju i na drugim altruističkim formama ponašanja.

Teoretičari (Deković & Meeus, 1997) ističu različitost u interakciji roditelj-dete i vršnjak-dete, odnosno, interakcija roditelj-dete je iz pozicije dominantnosti i ima vaspitni karakter, deca su zavisna od roditelja i imaju potrebe da budu kontrolisana, dok interakcija deteta sa vršnjacima je više demokratska jer se temelji na jednakosti i uzajamnosti.

Socijalno ponašanje deteta u školi

Agresivno ponašanje obično se može prepoznati u detetovoj interakciji s vršnjacima, roditeljima i s autoritetima. Agresivno ponašanje najčešće se spominje kao indikator odbačenosti od strane vršnjaka i kao prediktor delikventnog ponašanja u odrasloj dobi. Neki autori prihvataju pretpostavku o urođenoj agresivnosti kao forma antisocijalnog ponašanja, dok drugi uzimaju u obzir socijalnu i demografsku sredinu koja okružuje pojedinca.

Vaspitne mere koje koriste roditelji u vidu kažnjavanja i prisile mogu da posluže kao neadekvatan model koji deca imitiraju i koriste u drugim okruženjima. Postoje dokazi da deca koja su nevoljena i koja dobijaju malo ljubavi i topline od strane roditelja (ili su na bilo koji način frustrirana ili izložena nedostatku emocija) pokazuju neprijateljsko ponašanje u odnosu na svoje vršnjake (Feshbach, 1970). Prosocijalno ponašanje ima različite manifestne oblike koji bi se, prema određenim fenotipskim karakteristikama, mogli identifikovati kao pomaganje, poklanjanje, međusobna podela iskustava, uteha, saradnja (Popovski, 2005).

Rezultati mnogih istraživanja pokazuju da je prosocijalno ponašanje tesno povezano s drugim varijablama. Tako su, u svojoj longitudinalnoj studiji, Kaprara i saradnici (Kaprara, Barbaranelli, Pastorelli, Bandura, & Zimbardo, 2000) istraživali prosocijalno ponašanje dece (od 8.5 do 13.5 godina) i njihova akademska postignuća. Dobijeni su rezultati koji pokazuju da rano prosocijalno ponašanje predviđa njihov školski uspeh. Slični rezultati dobijeni su i u Vendzelovoj studiji (Wendzel, 1993), koja je pokazala povezanost prosocijalnog (pozitivna korelacija) i antisocijalnog ponašanja u školi (negativna korelacija) s akademskim postignućem učenika, kao i s kooperativnošću, konformizmom, odgovornošću, pažljivošću, nezavisnošću.

Stidljivost je forma ponašanja koja uključuje emocije ili inhibirano ponašanje u novim socijalnim situacijama (Eisenberg, Shepard, Fabes, Murphy, & Guthrie, 1998). Inhibicija u ponašanju nije prisutna samo u kontaktu s nepoznatim ljudima, već i kad je reč o nepoznatim mestima. Kvalitet socijalnih odnosa s vršnjacima je prediktor socijalne inhibicije dece školskog uzrasta (Eisenberg et al., 1998). Deca koja su inhibirana u socijalnim situacijama pokazuju u značajno manjoj meri socijalnu uključenost u nove situacije. Socijalna inhibicija u školi je tesno povezana

s popularnošću u školi. Prema Ajzenbergu i saradnicima (Eisenberg et al., 1998), deca koja su socijalno inhibirana i povučena, obično su i nepopularna u razredu, imaju nedostatak samopouzdanja, usamljenija su i nesretna.

Ajzenberg i saradnici (Eisenberg et al., 1998) potenciraju tri kritične razlike koje definišu stidljivost u odnosu na druge slične konstrukte: stidljivost kao primaran socijalni fenomen (povlačenje nasuprot uključenosti kad su u pitanju nepoznate situacije); povučенost kao samoizbor nasuprot isključenosti od strane drugih; i otvoreno ponašanje ili untrašnje stanje. U tom pravcu postoji nekoliko vrsta ponašanja dece: ćutljiva deca koja se boje nepoznate situacije i nesocijalna deca koja nisu zainteresovana za interakciju s drugom decom.

Prema Boivinu i saradnicima (Boivin, Hymel, & Bukowski, 1995), socijalna povučенost ili stidljivost je rizičan faktor za pojavu usamljenosti i depresije, jer sramežljiva osoba ima tendenciju da se izolira iz grupe i da bude sama. Kod stidljivog deteta nedostaju veštine za rešavanje interpersonalnih problema i dok dete postane dovoljno odraslo da bi steklo određene socijalne kompetencije, može da razvije negativnu sliku o sebi (Rubin, Hymel, & Mills, 1989). Agresivno ponašanje i stidljivo ponašanje deteta su povezani s osećajem usamljenosti (Bukowski & Hoza, 1989).

Usamljenost je odraz neuspešne socijalne interakcije (Peplau & Perlman, 1982). U pokušaju da se definiše usamljenost, nastale su tri definicije. Prva grupa definicija određuje usamljenost kao rezultat deficita socijalnih odnosa. Druga grupa definicija govori o usamljenosti kao o subjektivnom iskustvu koje se razlikuje od objektivnih socijalnih izolovanosti. Treća grupa definicija govori o usamljenosti kao o bolnom i neprijatnom iskustvu (Peplau & Perlman, 1982). U ranom detinjstvu usamljenost je povezana s potrebom za uključenjem odraslih u aktivnosti deteta. Usamljenost u detinjstvu je povezana s vršnjačkim odnosima i to posebno s prihvatanjem od strane vršnjaka.

U periodu predadolescencije usamljenost je povezana s drugim dimenzijama odnosa s vršnjacima, a to je prijateljstvo. To je doba u kojem se razvija potreba za intimnošću, koju dete zadovoljava u kontaktu sa svojim drugovima ili drugaricama. Sigurnost, ljubav i zadovoljstvo koje dete zadovoljava sa svojim drugom onemogućuje pojavu usamljenosti. Dete neće biti usamljeno ukoliko ima najboljeg druga u školi, bez obzira na to da li je prihvaćeno ili nije od strane grupe vršnjaka.

Na osnovu dosadašnjih istraživanja opravdano je da se očekuje da su porodica i vršnjaci, kao dva faktora socijalizacije, tesno povezani s ponašanjem deteta u školskoj sredini, prema tome, pitanje koje se postavlja u našem istraživanju glasi: Kakva je povezanost kvaliteta porodičnih i vršnjačkih odnosa sa specifičnim formama socijalnog ponašanja deteta u školskoj sredini?

Metod

Ispitanici

U istraživanju su učestvovali učenici sedmog razreda (49 dečaka, 60 devojčica). Svi ispitanici su učenici jedne gradske osnovne škole u Skoplju.

Varijable i instrumenti

Varijable u ovom istraživanju su grupisane u tri celine i imaju svoje potkategorije: porodični odnosi (prihvatanje i odbijanje od strane oca i majke, kvalitet porodične interakcije, emocionalnost i kontrola od strane oca i majke) vršnjački odnosi (kvalitet drugarstva, zadovoljstvo odnosom s najboljim drugom, međusobni odnosi tri najbolja druga vice-versa, stepen prihvaćenosti i odbačenosti od strane vršnjaka) i varijable o formama socijalnog ponašanju deteta u školi (usamljenost, agresivnost, prosocijalno ponašanje, stidljivost, percepcija socijalne podrške i zadovoljstvo školom).

Za merenje stepena izraženosti varijable korišćeni su sledeći instrumenti:

Skala kvaliteta porodične interakcije-KOBI (Vulić-Prtorić, 1998) koja sadrži 3 sub-skale: prva za opštu porodičnu atmosferu, sa 11 tvrdnji, druga i treća subskala su identične i mere interakciju sa majkom i sa ocem na dimenzije prihvatanje i odbijanje, svaka sadrži po 22 tvrdnji), ocenjuje se na petostepenoj Likertovoj skali, $\alpha = .90$;

Skala za percepciju porodičnih odnosa (Macuka, 2005) koja sadrži dve identične subskale za odnose sa majkom i sa ocem, svaka ima po 25 tvrdnje, ima dve dimenzije emocionalnost i kontrola, ocenjuje se na Likertovoj skali od 3 stepena, $\alpha = .75$;

Skala za kvaliteta prijateljstva (Parker & Asher, 1993) koja sadrži 40 tvrdnji koje se procenjuju na Likertovoj skali od 1-5, $\alpha = .91$;

Skala zadovoljstva odnosom s najboljim drugom (Parker & Asher, 1993) koja sadrži 4 tvrdnje, njihova tačnost se procenjuje na grafičkoj skali od 1-15, $\alpha = .75$;

Skala odnosa tri najbolja druga vice-versa (Pearson & Spitzberg, 1990) sastoji se od dva jednaka dela, gde učenik treba da imenjuje tri najbolja druga a onda svakog treba da proceni na petostepenoj skali na sledećim 8 kriterijuma: zajedničke aktivnosti, koliko je na raspolaganje, briga, poverenje, vernost, razumevanje, saučešće i ponašanje, u drugom delu učenik treba da proceni kakav je on prema svojim drugovima na iste te kriteriume, $\alpha = .89$;

Sociometrijska tehnika (Moreno, 1962) gde su dobijeni dva sociometriska indeksa za svakog učenika na dimenziji prihvatanja i odbijanja od strane učenika iz odeljenja;

Skala za usamljeno ponašanje (Asher, Parkhurst, Hymel, & Williams, 1990) koja sadrži 11 tvrdnja koji se procenjuju na Likertovoj skali od 1-5, $\alpha = .88$; Skala za agresivno ponašanje (Žužul, Keresteš i Vlahović-Štetić, 1990) sadrži 10 tvrdnji koji se odnose na samoprocenu agresivnog ponašanja na skalu od 1-5, $\alpha = .85$;

Skala za prosocijalno ponašanje (Žužul, Keresteš i Vlahović-Štetić, 1990) sadrži 10 tvrdnji koje se odnose na samoprocenu prosocijalnog ponašanja na Likertovu skalu od 1-5, $\alpha = .77$;

Skala za socijalno povučeno ponašanje – stidljivost (Eisenberg et al. , 1998) koja sadrži 15 tvrdnji, odgovara se na petostepenoj Likertovoj skali, $\alpha = .75$;

Skala za percepciju socijalne podrške od strane vršnjaka u školi (Živčić-Bečirević, 1996) sadrži 17 tvrdnji na kojih učenik treba da odgovori na Likertovoj skali od 1-5, $\alpha = .85$;

Skala o stepenu zadovoljstva školom (Ladd & Price, 1987) ima 9 tvrdnji na kojih učenici treba da odgovori na petostepenoj Likertovoj skali, $\alpha = .82$.

Sve instrumente su namenjene za adolescentsku uzrast i zadovoljavaju metrisku karakteristiku relijabilnost. Dobijen skor testa označava stepen izraženosti merene varijable.

Rezultati

Zanimalo nas je da ispitamo kakva je povezanost između dve grupe varijabli (varijable iz domena porodičnih i vršnjačkih odnosa) s formama socijalnog ponašanja deteta u školskoj sredini.

Odnosno, uz pomoć regresivne analize, hteli smo da ispitamo koje su to varijable iz oblasti porodične i vršnjačke interakcije pojedinačno, značajne za određeni oblik socijalnog ponašanja mladog adolescenta.

Rezultati (Tabela 1) pokazuju da na usamljenost učenika značajan uticaj imaju emocionalnost majke (negativna povezanost), kontrola od strane majke i prihvatanje od strane oca (negativna povezanost), kao kategorije porodičnih varijabli, dok je od vršnjačkih varijabli značajna samo varijabla koja se odnosi na zadovoljstva odnosom s najboljim drugom (negativna povezanost).

Ove varijable objašnjavaju i predviđaju varijablu usamljenosti 42% .

Tabela 1
Rezultati regresivne analize porodičnih i vršnjačkih varijabli za varijablu usamljenost

Prediktori	Usamljenost		
	β	t	p
Emocionalnost majke	-.295	-3.189	.000
Kontrola od strane majke	.230	2.750	.002
Prihvatanje od strane oca	-.179	-2.157	.033
Zadovoljstvo odnosom s najboljim drugom	-.294	-3.889	.000
$R = .650$	$R^2 = .423$ $F = 19.03$ $p = .000$		

Rezultati regresione analize pokazuju da su značajni prediktori agresivnog ponašanja deteta u školi: kvalitet porodične interakcije (negativna povezanost), prihvatanje od strane oca, ali i kontrola od strane oca, odbijanje od strane majke, dok se od vršnjačkih varijabli izdvojila samo varijabla negativni odnos drugova prema učeniku (Tabela 2). Može se uvideti da se samo jedna varijabla iz vršnjačkih odnosa izdvojila kao značajan prediktor agresivnog ponašanja, dok se se od porodičnih tri varijable izdvojile kao značajni prediktori. One učestvuju u objašnjenju agresivnog ponašanja 35%.

Za prosocijalno ponašanje, od svih varijabli iz grupe porodičnih i vršnjačkih odnosa zajedno, kao značajne u regresionoj analizi izdvojile su se: prihvatanje od strane oca i kvalitet drugarstva (Tabela 3). Njihov doprinos u objašnjenju prosocijalnog ponašanja učenika je 31%.

Tabela 2
Rezultati regresivne analize porodičnih i vršnjačkih varijabli za varijablu agresivno ponašanje

Prediktori	Agresivno ponašanje		
	β	t	p
Kvalitet porodične interakcije	-.226	-2.084	.040
Prihvatanje od strane oca	.232	2.224	.028
Odbijanje od strane majke	.230	2.436	.017
Kontrola od strane oca	.331	3.479	.001
Odnos drugova prema učeniku	-.171	-2.032	.045
$R = .590$	$R^2 = .349$ $F = 11.025$ $p = .000$		

Tabela 3

Rezultati regresivne analize porodičnih i vršnjačkih varijabli za varijablu prosocijalno ponašanje učenika 7. razreda

Prediktori	Prosocijalno ponašanje		
	β	t	p
Prihvatanje od strane oca	.336	4.151	.000
Kvalitet drugarstva	.434	5.365	.000
$R = .555$	$R^2 = .308$	$F = 23.554$	$p = .000$

Stidljivost predviđaju dve varijable: odbijanje od strane oca i kvalitet drugarstva (Tabela 4). One doprinose u objašnjavanju varijable stidljivo ponašanje 10%.

Tabela 4

Rezultati regresivne analize porodičnih i vršnjačkih odnosa za varijablu stidljivo ponašanje deteta u školi

Prediktori	Prosocijalno ponašanje		
	β	t	p
Kvalitet drugarstva	.236	2.737	.007
Odbijanje od strane oca	.199	2.612	.010
$R = .310$	$R^2 = .096$	$F = 4.435$	$p = .006$

Dakle, odnos s ocem (odbijanje) i kvalitet drugarstva značajni su prediktori stidljivog ponašanja deteta u školi.

Značajni prediktori varijable koja se odnosi na percepciju socijalne podrške od strane vršnjaka su varijable: kontrola od strane majke (negativna povezanost), prihvatanje od strane oca, odbijanje od strane majke (negativna povezanost), emocionalnost majke, kvalitet drugarstva i odnos s najboljim drugom (Tabela 5). Ove varijable objašnjavaju percepciju socijalne podrške od strane vršnjaka 58% .

Tabela 5

Rezultati regresivne analize porodičnih i vršnjačkih odnosa za varijablu koja se tiče percepcije socijalne podrške učenika

Prediktori	Percepcija socijalne podrške od strane vršnjaka		
	β	t	p
Kontrola od strane majke	-.135	-1.872	.064
Prihvatanje od strane oca	.292	5.410	.000
Odbijanje od strane majke	-.199	-2.287	.024
Emocionalnost majke	.256	3.799	.000
Kvalitet drugarstva	.455	4.670	.000
Odnos s najboljim drugom	.241	2.411	.018
$R = .764$	$R^2 = .583$	$F = 23.782$	$p = .000$

Prediktorske varijable porodičnih i vršnjačkih varijabli kad je reč o zavisnoj varijabli zadovoljstva školom su: kvalitet porodične interakcije, odbijanje od strane majke (negativna povezanost) i kvalitet drugarstva, koji objašnjavaju zavisne varijable 29% (Tabela 6).

Tabela 6

Rezultati regresivne analize porodičnih i vršnjačkih odnosa za varijablu koja se tiče zadovoljstva školom

Prediktori	Zadovoljstvo školom		
	β	t	p
Kvalitet porodične interakcije	.310	3.196	.020
Odbijanje od strane majke	-.239	-1.833	.046
Kvalitet drugarstva	.198	1.951	.035
$R = .541$	$R^2 = .293$	$F = 6.463$	$p = .000$

Odnosno, varijabla koja se odnosi na zadovoljstva školom kod učenika 7. razreda objašnjava se porodičnim i vršnjačkim varijablama 29%.

Diskusija i zaključak

Osnovno pitanje koje se postavlja u ovom radu odnosi se na povezanost porodičnih i vršnjačkih odnosa sa socijalnim ponašanjem deteta u školi, na uzrastu rane adolescencije (7. razred). Osećaj usamljenosti se posmatra u kontekstu zadovoljstva deteta socijalnim odnosima. S toga, nemogućnost zadovoljenja potrebe za pripadanjem i ljubavlju odražava se kroz nezadovoljstvo i osećaj usamljenosti.

Teoretičari Peplau i Proman (Peplau & Perlman, 1982) objašnjavaju usamljenost kao kognitivnu dimenziju, odnosno kao rezultat nezadovoljstva nekom socijalnom vezom. Prema njima usamljenost je doživljaj da postoji razlika između kvaliteta željenih i ostvarenih socijalnih odnosa. Dakle, u saglasnosti s ovom teorijom, usamljenost je kognitivni doživljaj koji je rezultat procene socijalnih odnosa kao neadekvatne.

U našem istraživanju, značajni prediktori usamljenosti kod učenika sedmog razreda su: emocionalnost majke (negativna povezanost), kontrola majke i prihvatanje od strane oca (negativna povezanost), dok je od vršnjačkih varijabli značajna samo varijabla zadovoljstva odnosom s najboljim drugom (negativna povezanost). Interesantno je da za osećaj usamljenosti učenika važnu ulogu imaju odnosi u porodici. Ali ne treba zanemariti ni važnost odnosa s najboljim drugom za objašnjavanje osećaja usamljenosti adolescenata.

Postavlja se pitanje kako su odnosi u porodici značajan prediktor osećaja usamljenosti učenika na uzrastu za koji se smatra da vršnjaci preuzimaju dominantnu ulogu u životu deteta?

Odgovor se zasniva na pretpostavci koju navode autori Ašer i saradnici (Asher et al., 1990) da je osećaj usamljenosti povezan s nemogućnošću zadovoljenja potrebe za intimnošću, druženjem, emocionalnom podrškom i prihvaćenošću. Ali, s druge strane, odnos roditelj–dete na uzrastu od 13 godina postaje demokratičniji, uzajamniji i ravnopravniji. Spomenuti autori smatraju da je ovo period smanjenja razlike ili jaza između roditelja i deteta, taj odnos prestaje da bude unilateralan, pa se sve više zasniva na obostranom odnosu i diskusiji. Interakcija roditelj–dete, koja se do adolescencije zasniva na dominaciji roditelja, postaje sve reciprocitetnija. Na osnovu ovih pretpostavki možemo da zaključimo da vršnjački odnosi zajedno sa porodičnim odnosima imaju važnost za osećaj usamljenosti učenika. Dalje, može se reći da potreba za intimnošću oni zadovoljavaju ne samo u odnosima sa vršnjacima, već i u odnosima sa porodicom.

Značajan faktor za agresivno ponašanje kod učenika sedmog razreda u školi je interakcija u okviru cele porodice i posebno interakcija s ocem. Dakle, percepcija harmonije u porodici, razumevanje međusobnih problema između članova porodice, topla emocionalna atmosfera u porodici – odražavaju se na manju

agresivnost adolescenta. Ali nesaglasnost između članova porodice i između roditelja, kao i međusobno zanemarivanje, stvaraju negativnu percepciju atmosfere koja vlada u porodici, a to navodi adolescenta na povećanu agresivnost i u školskoj sredini. Kao interesantan podatak treba istaći da je prihvatanje od strane oca značajan faktor koji predviđa agresivno ponašanje adolescenta (dobijena je pozitivna relacija između te dve varijable).

Razlog najverovatnije leži u saznanju da je otac (uobičajeno) više nego majka onaj koji kontrolise ponašanje dece, a ujedno je i model s kojim se identifikuje dete (posebno ako je dete muškog pola). To nam dozvoljava da pretpostavimo da je agresivno ponašanje deteta više povezano s ponašanjem oca. Otac agresivnog deteta može detetu da ograniči slobodu da se ponaša devijantno, ali i da bude mnogo tolerantniji kad je reč o prihvatanju socijalno nepoželjnog ponašanja. Tako, dete postaje svesno oko toga koje je neprihvatljivo ponašanje, međutim, ima i neadekvatnu predstavu o ponašanju koje se od njega traži.

Uloga vršnjaka je isto tako značajna za agresivno ponašanje učenika sedmog razreda. Linearne korelacije pokazale su negativnu povezanost s varijablom kvalitet drugarstva i odnos tri najbolja druga prema učeniku. Za učenike u periodu rane adolescencije značajan je odnos s drugovima iz škole posebno je važan kvalitet drugarstva sa najboljim drugom (visoko negativno korelira s agresivnim ponašanjem učenika).

Pretpostavljamo da agresivnost, putem učenja na osnovu modela, dete često preuzima od roditelja, te prenosi na odnos s vršnjacima, što doprinosi nizem kvalitetu odnosa sa najbolim drugom. Sa druge strane i manje zadovoljavajući odnos sa drugom može da bude razlog za pojavu agreivnog ponašanja učenika.

Kao značajni prediktori prosocijalnog ponašanja učenika sedmog razreda, u procesu regresivne analize, izdvojili su se: prihvatanje od strane oca i kvalitet drugarstva. Ovi podaci ukazuju na značajnu ulogu oca u razvijanju prosocijalnog ponašanja deteta; odnosno dete ili adolescent koji ima poverenja u oca, te oseća prema njemu bliskost i razumevanje, a od majke već ima očekivani odnos prihvatanja i emocionalnosti, više je sklono saradnji, empatičnosti i spodeljivanje s drugima. Kvalitet odnosa s najboljim drugom, značajno doprinosi razumevanju prosocijalnog ponašanja (dobijena je pozitivna korelacija). Na ovom uzrastu porodični i vršnjački odnosi jednako deluju na prosocijalno ponašanje deteta u školi. Međusobno spodeljivanje s drugovima, razumevanje i poverenje, maksimalno su izraženi u periodu rane adolescence.

Kvalitet drugarstva s najboljim drugom pokazuje se kao značajan faktor za stidljivo ponašanje učenika (pozitivna korelacija). Od varijable povezane sa porodičnom interakcijom izdvojila se varijabla odbijanja od strane oca (pozitivna korelacija). Odnos koji se karakteriše razumevanjem, emocionalnom toplinom i podrškom

navodi na manje ispoljavanje stidljivosti adolescenta, za razliku od zanemarujućeg i grubog odnosa oca, koji može da utiče na stidljivo ponašanje adolescenta. Nekvalitetna interakcija oca s detetom još jednom se pokazuje kao značajna i za stidljivo ponašanje mladog adolescenta. Rezultati pokazuju da stidljivi adolescenti može da imaju visoko kvalitetan odnos sa najboljim drugom (pozitivno koreliraju), što se potvrđuje sa podatkom da su to obično introvertna deca koja imaju samo jednog ili manji broj drugova ali sa kojima imaju kvalitetno drugarstvo. Rezultati našeg istraživanja pokazali su da stidljivo dete koje ima kvalitetan odnos s najboljim drugom u razredu ima i manji osećaj usamljenosti (kvalitet drugarstva se izdvojila kao značajna i pozitivno povezana varijabla za osećajem usamljenosti). Dakle, adolescent koji ostvaruje kvalitetan drugarski odnos s najboljim drugom i koji je zadovoljan odnosom najboljeg druga prema njemu (čini ga srećnim) može da bude stidljiv u odnosu s ostalim vršnjacima u školi, ali ne da bude usamljen. Iz toga proizlazi da socijalno povučena deca može da uspostave kvalitetna drugarstva sa jednim drugom, ali ne da imaju širi krug prijatelja (nije se dobila značajna korelacija sa grupnom prihvatanju i odbijanju). Razlog za ovu vrstu ponašanja treba tražiti u socijabilnosti deteta (iskustvu s vršnjacima) i u nedostatku socijalnih veština za sticanje novih drugarstava.

Varijable koje doprinose objašnjavanju i predviđanju učenikove percepcije socijalne podrške od strane vršnjaka su: prihvatanje od strane oca, kontrolu majke (negativna korelacija), odbijanje od strane majke (negativna korelacija), emocionalnost majke i kvalitet drugarskog odnosa. Na osnovu ovih podataka može se reći da najveći doprinos u percepciji socijalne podrške vršnjaka ima kvalitet drugarske veze, ali i odnos s ocem i majkom. Međusobno razumevanje s ocem, mogućnost ostvarivanja poverenja i spodeljivanja podstiču percepciju socijalne podrške od drugih. S druge strane, značajan prediktor za percepciju niske socijalne podrške je negativna interakcija majke (odbijanje), dok njena emocionalnost podstiče da adolescent percipira višu socijalnu podršku. Odnosno, roditelji kojima nedostaje adekvatno razumevanje adolescenta, kojima dete (mladi adolescent) ne može da se obrati i poveri, i nema njihovu podršku, podstiču osećaj manje socijalne podrške i od vršnjaka. Teoretičari (Ladd, Kochenderfer, & Coleman, 1996) ističu da vršnjaci na ovom uzrastu postaju važan faktor za socijalno ponašanje mladog adolescenta. Iz toga proizilazi da učenike koji imaju međusobne prijateljske odnose, koji ih procenjuju kao kvalitetne, i zauzimaju ravnopravno mesto u vršnjačkoj dijadi, doživljavaju veću socijalnu podršku od strane vršnjaka.

Zadovoljstvo školom je varijabla koja ukazuje na stepen zadovoljstva deteta školom, odnosno na to koliko dete voli da ide u školu. Proučavajući zadovoljstvo školom kod učenika sedmog razreda, dobijeni su podaci koji ukazuju na to da su porodične varijable značajno povezane sa zadovoljstvom deteta školom (multipla korelacija sa grupe porodičnih varijabli je značajno povezana sa zadovoljstvom deteta školom $R = .441, p < .01$, za razliku od multiple korelacije za grupe vršnjačkih

varijabli gde nije nađena statistička značajnost $R = .320, p > .05$). Iz varijable porodičnih odnosa dominantan uticaj imaju: kvalitet porodične interakcije, odbijanje od strane majke (negativna povezanost); dok od varijabli vršnjačkih odnosa dominantan uticaj ima varijabla kvalitet drugarstva (i pored toga što multipla korelacija grupe varijabli vršnjačkih odnosa sa zadovoljstvom škole nije značajna). Dakle, deca (adolescenti) koji svoje odnose u porodici procenjuju pozitivno, koji smatraju da se ti odnosi zasnivaju na toplini, razumevanju i podršci, u školi su zadovoljniji od dece koja odnose u svojoj porodici doživljavaju kao zanemarivajuće, hladne i bez podrške. Na ovom uzrastu učenik ima potrebu za razumevanjem i za deljenjem novih iskustava. Ukoliko ovu potrebu ne zadovoljava u porodici, onda je zadovoljava s vršnjacima, a najčešće sa najboljim drugom. Ipak, zajednički uticaj porodičnih i vršnjačkih odnosa u značajnom stepenu (29%) objašnjava zadovoljstvo učenika školom, u periodu rane adolescencije.

Na kraju možemo da zaključimo da podaci iz ovog rada ukazuju na to da je porodična interakcija još uvek vrlo važna za mlade adolescente i za njihovo ponašanje u školi, ali i odnosi sa vršnjacima imaju značajan udeo u objašnjavanju ponašanja deteta u školi. Ovi zaključci nalažu veću pažnju na psiho-socijalnu ulogu porodice, ali i vrsnjaka kao korelati prilagođenog ponašanje deteta i adolescenta u životnoj sredini, koja u velikom delu vremena je školska sredina.

Literatura

- Asher, S. R., Parkhurst, J. T., Hymel, S., & Williams, G. A. (1990). Peer rejection and loneliness in childhood. In S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection and in childhood* (pp. 253-273). New York: Cambridge University Press.
- Berndt, T. J. (1996). Exploring the effects of friendship quality on social development. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friends in childhood and adolescence* (pp. 346-365). Cambridge: Cambridge University Press.
- Boivin, M., Hymel, Sh., & Bukowski, W. M. (1995). The roles of social withdrawal, peer rejection, and victimization by peers in predicting Loneliness and Depressed Mood in Childhood. *Development and Psychopathology, 7*, 765-785.
- Bukowski, W. M., & Hoza, B. (1989). Popularity and friendship: Issues in theory, measurement and outcome. In T. J. Berndt & G. W. Ladd (Eds.), *Peer relationships in child development* (pp. 15-45). New York: John Wiley & Sons.
- Caprara, G., V., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., Bandura, A., & Zimbardo, P. Z. (2000). Prosocial foundations of children's academic achievement. *Psychological Science, 11*(4), 302-306.

- Deković, M., & Janssens, J. (1992). Parents' child-rearing style and child's sociometric status. *Developmental Psychology, 28*(5), 925-932.
- Deković, M., & Meeus, W. (1997). Peer relations in adolescence: Effects of parenting and adolescences self concept. *Journal of Adolescence, 20*, 163-176.
- Eisenberg, N., Shepard, A. A., Fabes, R. A., Murphy, B. C., & Guthrie, I. K. (1998). Shyness and children's emotionality, regulation, and coping: Contemporaneous, longitudinal, and across-context relations. *Child Development, 69*(3), 767-790.
- Feshbach, S. (1970). Aggression. In P. H. Mussen (Ed.), *Carmichael's manual of child psychology, Vol. 11* (pp. 159-259). New York: John Miley & Sons.
- Hartup, W. W., & Stevenas, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological Bulletin, 112*, 355-370.
- Ladd, G. W., & Price, J. M. (1987). Predicting children's social and school adjustment following the transition from preschool to kindergarten. *Child Development, 58*, 1168-1189.
- Ladd, G. W., Kochenderfer, B. J., & Coleman, C. C. (1996). Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child Development, 67*, 1103-1118.
- Macuka, I., (2005). Skala percepcije obiteljskih odnosa. U A. Proroković i sar. (Ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika II* (str. 33-37). Zadar: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Moreno, J. (1969). *Osnovi sociometrije*. Beograd: Savremena škola.
- Parker, J. G., & Asher, S. R. (1993). Beyond group acceptance friendship and friendship quality as distinct dimensions of children's peer adjustment. *Personal Relationships, 4*, 261-294.
- Pearson, J. C., & Spitzberg, B. H. (1990). *Interpersonal communication: concepts, components and contexts (2nd ed.)*. Dubuque, Iowa: Wm. C. Broun.
- Peplau, L. A., & Perlman, D. (1982). Perspective on loneliness. In A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 1-18). New York: John Wiley and Sons.
- Popovski, M. (2005). *Prosocijalno odnesovanje*. Skopje: Filozofski fakultet.
- Rohner, R. P. (1984). *Handbook for the study of parental acceptance and rejection*. Storrs, CT: University of Connecticut Press.
- Rubin, K. H., Hymel, S., & Mills, R. S. (1989). Sociability and social withdrawal in

- childhood: stability and outcomes. *Journal of Personality* 57(2), 237-255.
- Živčić-Bećirević, I. (1996). Konstrukcija skale percipirane socijalne podrške za decu. *Godišnjak Odsijeka za psihologiju*, 4/5, 91-99.
- Žužul, M., Keresteš G. i Vlahović-Štetić, V. (1990). Skala za procenu dečjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja. *Primijenjena psihologija*, 11(2), 77-87.
- Vizek-Vidović, V., Štetić, V. V., Rijavec, M. i Miljković, D. (2003). *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP, VERN.
- Vulić-Prtorić, A. (1998). *Skale kvalitete obiteljskih interakcija*, neobjavljen rad.
- Wentzel, K. R. (1993). Does being good make the grade? Social behavior and academic competence in middle school. *Journal of Educational Psychology*, 85(2), 357-364.

**Orhideja
Šurbanovska**

Faculty of Philosophy,
Department of
Psychology,
Skopje

CORRELATES OF SOCIAL BEHAVIOR OF THE CHILD IN THE SCHOOL ENVIRONMENT

According to Rohner's model of family relations, as well as model of peers' relations given by Prker and Asher, child's behavior is to a large extent a reflection of the social relationship in these two most important settings. The basic research question of the presented study is: how are the family and peer relations associated with child's social behaviour in the school, in early adolescence (7th grade pupils). The following forms of social behavior are taken into account: aggressive, pro-social, lonesome, shy, child's perception of the social support and satisfaction with the school. The family relations are estimated on the basis of pupils perception of the quality of family interaction, as well as mother's and father's acceptance, avoidance, emotional involvement and control. The peers' relations are presented with estimation of the quality of friendship, satisfaction with the best friend and sociometric index of acceptance and avoidance. For the measurement of variables, the total of 13 instruments were distributed to a sample of 109 (49 male and 60 female) 7th grade pupils from one elementary school in Skopje. The obtained data are calculated with regresiv analyses and they show that family relations significantly influence five out of six forms of pupils' social behavior, which is all except shyness. Similarly, peer relations do not play a significant role in interpreting the shy behavior of the children in a school environment, while other forms of social behavior are affected in significant level. Family relations, when compared to peers' relations, proved to be more contributing for the understanding of the following forms of pupils' social behavior: loneliness, aggressiveness and satisfaction with the school. Peers' relations, however, proved to be more significant for the perception of peers' social support. Loneliness proved to be more influenced by the family relations, but the role of the best friend and the quality of friendship significantly contribute to the stronger or weaker feeling of lonesomeness. The family interaction in the form of a mutual understanding and support by the family members proved to result in a lower aggressive behavior. The variables that define pro-social behavior are: father's acceptance, mother's rejection, relation with the friends and satisfaction with the best friend. The satisfaction with the school is influenced by several family variables: the quality of the family interaction, mother's rejection and acceptance, father's emotionality and rejection. The most significant peers' variables proved to be peers' rejection and the quality of the best friend's friendship. In conclusion, even though the family interaction is still most important for young adolescent. The family is not marginalized yet. From the peer variables the most significant for the child's social behavior is quality of friendship with best friend in the school.

Key words: family relations, peer relations, pupils' social behavior